

**ВІКТИМОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВПЛИВУ ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ НА ПСИХІКУ ДІТЕЙ
ТА ПІДЛІТКІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПУБЛІЧНОГО ОБГОВОРЕННЯ**

Меркулова В.О.

професор кафедри кримінального права та кримінології ОДУВС

д.ю.н., професор

Діти є найбільш уразливою категорією населення України, а отже дотримання їхніх прав та законних інтересів є одним із пріоритетів держави. Відповідно до міжнародних стандартів держава має першочергово приділяти увагу тому, чи забезпечуються належним чином інтереси дитини у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства. У сучасний період комп'ютерних технологій на порядок денний постала нова пробле-

ма оцінки наслідків впливу на свідомість та поведінку підлітків Інтернету. З одного боку суспільство вже не уявляє собі життя без новітніх технологій, використання комп'ютерів, смартфонів, за допомогою яких ми досить швидко отримуємо необхідну нам інформацію, накопичуємо знання, розважаємось. Слід визнати те, що в багатьох випадках підлітки засвоюють нові технології швидше і ефективніше за батьків, що позбавляє останніх можливості контролювати належним чином межі та наслідки перебування дитини у віртуальному світі, коло осіб, з якими вона підтримує стосунки, сутність та зміст тих програм, якими дитина захоплюється тощо. Отже користування Інтернетом значно посилює соціальні можливості підлітка, який відчуває себе у віртуальному світі більш дорослішим.

Проте, з іншого боку, підлітки є не зовсім готовими до сприйняття не лише позитивних, але й негативних наслідків його впливу на свідомість та поведінку. До досить розповсюджених та ризикованих дій підлітків в сучасних умовах слід віднести, наприклад, здійснення досить небезпечних селфі. Небезпечні селфі (на залізничних коліях, стріхах електропоїзду та високих поверхових будинках, мостах, над прірвою тощо) - як епідемія захопила не лише дорослих, але й дітей. Не поодинокі випадки, коли діти, здійснюючи досить небезпечні знімки з метою подальшого їх викладення в Інтернеті, безглуздо гинуть.

Проте найбільша хвиля публічного обговорення негативного впливу Інтернету на свідомість та поведінку дітей та підлітків пов'язана із обговоренням ступеня небезпеки участі дітей у так званій смертельно-небезпечній грі підлітків «Синій кит». (1-8) Ця назва мала б відтворити символ відчуженості та самотності молодого людини. За даними, які розміщені у засобах масової інформації, діти протягом п'ятидесяти днів під керівництвом куратора мали виконувати певні конкретні завдання, які пов'язані із нанесенням собі фізичної шкоди (порізати лезом собі руки), зняття на відео того, як дитина перебігає дорогу перед автомобілем тощо. Виконуючи останнє завдання кураторів дитина мала б покінчити життя самогубством. Факт психологічного примусу ніби то підтверджується тим, що вийти з гри не можна, інакше постраждають батьки дитини. Коментується факт затримання у Києві двох молодих людей – студентів медичного університету, які були адміністраторами певних груп у соціальних мережах під відповідною назвою, та пояснювали свою діяльність лише особистою зацікавленістю тим, як спрацьовує психіка підлітків під час маніпулювання ними та впливу певної інформації на їх свідомість. Значна кількість батьківських зборів у школах України, поліцейських брифінгів, сторінок ЗМІ та інформації на телебаченні були присвячені саме обговоренню цієї теми, аналізу причин та пошуку засобів попередження настання небезпечних наслідків участі дітей у цій грі. (3, 4, 8) Об'єктивно всіх хвилює одне питання: «Чи існує суттєва небезпека впливу Інтернету на свідомість та поведінку підлітка?» Це питання набуває сьогодні особливої актуальності та є предметом досить широкої дискусії серед громадськості, враховуючи певні окремі приклади наслідків такого впливу. З цього приводу висловлюються доволі протилежні думки та точки зору. З одного боку доводиться необхідність звернення прискіпливої уваги на той факт, що підлітки багато часу витрачають на Інтернет, а отже існує ризик того, що діти та молодь можуть стати жертвою посягання на їхнє життя та здоров'я за допомогою впливу на їхню свідомість. Не виключаються можливі випадки їхнього схиляння до суїцидних проявів. Так, зокрема, наводиться приклад того, що дівчина п'ятнадцяти років із Маріуполя, перед тим як покінчити із власним життям, написала модератору групи, що життя її не влаштовує, проте оскільки вона нічого не може змінити в цьому світі, то краще піти з нього. Ця позиція накладається досить вдало на дані щодо суїцидних проявів в Україні. За даними Госкомітету статистики України, на 100 тис. населення приходить 22 самогубства (середній показник у світі – 14,5 осіб на 100 тис.) Більшість випадків вчинення самогубств – це підлітки віком до 14 років. По кількості підліткових самогубств Україна входить в десятку держав Європи, де найбільший рівень дитячого самогубства. (3)

З іншого боку, існує протилежна точка зору, відповідно до якої всі ці дані вважаються недоведеними, як такими, що не базуються на конкретних статистичних підтвердженнях, є результатом непрофесійного розслідування; що ніяка участь дітей у мережевих групах не може стати приводом для самогубства; що таке захоплення грою може нагадувати певне захоплення підлітків свого часу культурою «готів»; що сама гра є вигадкою і використовується як засіб для застосування більш жорсткого регулювання та обмеження інтернет-простору. (4, 8)

Істина, як завжди, десь посередині, оскільки передбачає сприйняття та аналіз багатьох проблем психологічного та соціально-економічного характеру, які набули особливого значення в цей досить складний період становлення державності в Україні.

Почасти захоплення дітьми такими ризикованими іграми (діями) пояснюється та обумовлюється специфічними психологічними та мотиваційними чинниками, в яких відтворюються особливості поведінки та сприйняття сучасних реалій неповнолітніми особами. Доведеним є те, що обов'язковою умовою розвитку дитини має бути наявність певної групи осіб, які дотримуються однакових, схожих суджень та поглядів, навіть за умови некритичного ставлення до них. Підліток навіть готовий себе випробувати, пожертвувати собою заради одностайності, навіть ризикуючи своїм життям. Ці ж потреби у спілкуванні із особами, які «сповідають» однакові (схожі) інтереси відтворюються і під час поглиблення підлітка у нереальний, віртуальний світ, де він намагається реалізувати себе. Мотив, який спонукає дитину на ризик, і навіть на спричинення шкоди здоров'ю та життю, - може бути пов'язаний із намаганням відійти від повсякденності, бу-

денності, наповнити своє життя адреналіном, ризикнути, а отже набути іншого статусу. Він знаходить дорослого (тренер, наставник, друга), якому цікаві його проблеми, і який запропонує випробувати себе шляхом ризикованої поведінки. Саме цей психологічний та мотиваційний чинник обумовлює потребу випробувати на собі різні ролі (і віртуальні зокрема), і через різні можливості відчутти особливі почуття, оцінити на що здатний (навіть через виконання ризикованих дій).

Проте не менше значення мають чинники суто соціального характеру, в яких відтворюються проблеми догляду та виховання дітей, створення умов для їх психо-фізичного та інтелектуального розвитку у сім'ї та школі. Якщо орієнтуватися, знову ж таки, на актуальні питання, які обговорюються громадськістю, то маємо погодитися із тим, що для України залишається досить нагальною проблема створення (та забезпечення) в сім'ї та школі умов для повноцінного фізичного та інтелектуального розвитку дитини, його убезпечення від сучасних загроз (в тому числі технологічного характеру). Проблема створення в кожній українській сім'ї належних умов для повноцінного фізичного та інтелектуального розвитку дитини з кожним роком все більше загострюється. Байдужість батьків до виховання своїх дітей, на жаль, є типовим явищем в Україні, що має наслідком погрожуючу тенденцію до зростання кількості випадків насильства у сім'ї, безпритульних дітей, підліткової злочинності та надто високий рівень, порівняно із західними країнами, дитячої смертності (в тому числі дитячого самогубства). Найчастіше проблеми виникають у тих сім'ях, де батьки приділяють дитині дуже мало часу, зайняті власними справами, ведуть аморальний спосіб життя, виявляють агресію по відношенню до дитини.

Не рідко є ситуація, коли батьки, з одного боку, все більше відчують необхідність у налагодженні стосунків та діалогу із дітьми, поновлення довіри. Проте, з іншого, здебільшого відсутність знань щодо дитячого виховання обумовлюють непорозуміння між ними та дітьми. Досить часто виявом такого непорозуміння є реакція підлітка на безпеліційні суворі обмеження батьків. Тим більш без будь-яких пояснень. Це може стосуватися і заборони користуватися Інтернетом. У відповідь вияв злісної та агресивної поведінки.

Маємо погодитися із думкою психологів щодо особливої важливості належного та постійного спілкування між батьками та дітьми. Що предметом їхнього обговорення мають бути, крім іншого, життєві цінності, доцільна та можлива поведінка, ставлення до оточуючих, особистий досвід. Саме батьки мають навчити говорити «ні» в тих випадках, коли перед дитиною виникає спокуса проявити себе у ризикованих та небезпечних для життя та здоров'я діях. Не можна не погодитися із тією думкою, що самим важливим для батьків має бути мета навчити дитину сприймати критично будь-яку інформацію, а отже критично мислити. Оскільки захистити її від впливу величезної кількості інформації, в тому числі і негативного, не можливо. А вже ця властивість обумовлюватиме те, що дитина буде замислюватися щодо змісту того, що робить, ставитиме уточнюючі питання під час спілкування у групах, до координаторів тощо. (1) Отже все більшої актуальності набуває факт існування в Україні системи набуття батьками знань не лише щодо створення сім'ї та народження дітей, але, передусім, щодо їхнього належного виховання, створення належних умов для фізичного та інтелектуального розвитку дитини.

Загальновизнаною проблемою сьогодення є те, що практично усі школи зорієнтовані на надання знань, а не виховання, дотримуючись позиції – виховувати мають батьки. Проте життя вимагає змінити акценти у функціонуванні загальноосвітніх шкіл, які мають надавати дитині основи знань співіснування у досить складному сучасному світі, вміння спілкуватися із оточуючими (у віртуальному просторі у тому числі). На жаль вчителі не мають знань та навичок працювати із важкими дітьми. Простіше їх направити у спеціальні інтернати з вказівкою у характеристиці про те, що дитина не хоче вчитися та веде аморальний спосіб життя. Проблемою для школи є і гіперактивні діти, які є досить неуважними на уроках, а отже потребують особливого контролю та уваги до себе з боку вчителів. Авторитарне поводження з цими дітьми результату не має. Тож мають бути переглянуті вимоги до навчально-виховної діяльності шкільних педагогів, сформована система критеріїв оцінки ефективності їхньої діяльності із наданням особливої уваги виховному елементу.

До того ж не менше проблем у системі функціонування різних спеціальних соціальних служб та психологічних підрозділів. Ці проблеми вже досить тривалий час є предметом обговорення як фахівців, так і просто не байдужих людей. Досить тривалий час в Україні обговорюється питання щодо реформування спеціальних соціальних служб, які б мали жорстко контролювати виконання батьками своїх прямих обов'язків, попереджати їхнє ухилення від догляду та виховання дитини. Має бути зміненою концепція їхнього функціонування, яке має бути спрямоване на превалюючий захист інтересів дитини, його повноцінний розвиток та формування. Подовжується пошук не лише попередження неблагополуччя в сім'ях, але й інструментів (засобів) підвищення професіоналізму в діяльності різних соціальних структур та спеціалістів, які зобов'язані забезпечувати права та інтереси дитини, а не лише відстоювати необхідність направлення дитини у спеціальні державні заклади (інтернати, спеціальні навчально-реабілітаційні заклади тощо).

Підсумовуючи зазначене маємо визнати що проблема віктимності дітей та підлітків існує. Певні особистісні соціально-психологічні та психофізичні якості значно підвищують їхню спроможність стати при певних обставинах об'єктом злочину, оскільки накладаються на досить значний рівень їхньої відчуженості та намагання відійти від реального світу та його проблем, які не зовсім є зрозумілими для дітей та підлітків.

Мережеві маніпулятори (шахраї) активізували свою діяльність в тому числі через вплив на підлітків та отримання через них необхідної їм інформації. Адже загальновідомим є те, що кіберзлочинність існує і збільшується, і її мета отримати прибутки у різний спосіб, в тому числі і через отримання інформації у дітей та підлітків. Небезпечність впливу Інтернету на свідомість дітей може виявлятися у різний спосіб: через контакти з незнайомими особами, серед яких можуть бути фінансові шахраї; отримання необхідної інформації як засобу шантажу батьків дитини; втягнення у виготовлення парногрозючої продукції, вживання наркотичних засобів та азартні ігри тощо. (1) І всі ці способи є варіантами психологічного впливу.

Можливо в такій площині слід розглядати і небезпечність участі дітей та підлітків у так званій грі «Синій кит» - як спосіб впливу та маніпуляції їх свідомістю та поведінкою і розглядати скоріше як приклад психологічного насильства. Ця соціально-правова категорія з урахуванням швидкоплинних змін у життєдіяльності суспільства України потребує нових оцінок та уточнень. Тим більш актуальним є дослідження поняття «психологічне насильство» та його специфічних ознак саме по відношенню до дітей та підлітків як найбільш вразливих суб'єктів зовнішнього впливу вищих технологій. Тож, якщо з одного боку, діти є більш успішнішими у засвоєнні комп'ютерних технологій, то з іншого, вони більш беззахисні та безпорадні щодо психологічного впливу. В сучасний досить складний час загострення економічної, політичної та військової ситуації в Україні діти вже не спроможні віднайти відповіді на велику кількість питань, і за великого навантаження життєвих проблем на їхніх батьків, відчують себе дедалі все частіше самотніми та беззахисними. Саме у такому стані вони можуть бути схильними до депресії, агресії і навіть суїциду.

Проте система загальних та спеціальних заходів, які становлять зміст віктимологічної профілактики, та спрямовані на зниження індивідуальної та масової віктимності дітей та підлітків в сучасному глобалізованому світі потребує суттєвого реформування. У громадськості існують достатні підстави вважати, що по новому має бути оцінена роль сім'ї та школи у процесі посилення захисних можливостей дітей та підлітків - як потенційних жертв правопорушень (а отже і злочинів). Зазначені щодо цих соціальних інституцій проблеми є реальними і мають розглядатися фахівцями як достатній привід концептуально по іншому підходити до захисту прав та законних інтересів дітей на всіх соціальних та правових рівнях з урахуванням процесів глобалізації та техногенного впливу.

Література:

1. Гольцберг Е. Не отбирайте у детей компьютер // Зеркало недели. - № 8 (304) от 4 марта 2017 г. - С. 13.
2. Котляр А. Дети в войне: пострадавших нет? // Зеркало недели. - № 3 (299) от 28 января 2017 г. - С. 13.
3. Котляр А. Дети думают дождь // Зеркало недели. - № 8 (304) от 4 марта 2017 г. - С. 12.
4. Покальчук О. Белое братство синего кита // Зеркало недели. - № 8 (304) от 4 марта 2017 г. - С. 12.
5. Постолук Г. Иллюзия защиты // Зеркало недели. - № 40 (286) от 29 октября 2016 г. - С. 12.
6. Хоріна О. Коментар психолога // Зеркало тижня. - № 35 (181) від 4 жовтня 2014 р. - С. 14.
7. Худицкий В. От тебя всегда одни лишь хлопоты, или почему дети убегают из дома? // Зеркало недели. - № 15 (211) от 25 апреля 2015 г. - С. 17.
8. Что убивает наших детей // Одесская жизнь. - № 9 (544) от 1 марта 2017 г. - С. 1, 26.